

ДИСКУРСИВНА МЕТОНІМІЯ

У статті порушено актуальну проблему дослідження дискурсивних особливостей тропів у поетичних текстах. Описано функції та механізми утворення дискурсивної метонімії через концептуальний аналіз американських поетичних текстів XXI століття.

Ключові слова: *дискурс, текст, троп, метонімія, фрейм.*

The article focuses on the problem of discourse peculiarities of tropes in poetry. The functions and mechanisms of discourse metonymy are revealed via conceptual analysis of American poetic texts of the XXI century.

Key words: *discourse, text, trope, metonymy, frame.*

Тропеїка стала об'єктом дослідження ще в поетиках і риториках античності та середньовіччя (Аристотель, Квінтіліан, Ю.Ц.Скалігер, Г.Хіробоск). Тропи розглядалися як фігури «переосмислення» у низці звичайних фігур «додавання» (повтор та його види), «скорочення» (еліпс) та «перестановки» (інверсія). Тропи вирізняються двоплановістю смислу, наявністю одночасно прямого, буквального значення та переносного. Загальні поняття таких тропів, як метафора, метонімія, персоніфікація, символ, та більш вузькі – синекдоха, параномазія, не тільки узагальнили досвід видатних майстрів слова, але і характеризували історичний розвиток мови.

Тропи – це слова і словосполучення, що вживаються не в звичайному, а переносному сенсі; в більш вузькому значенні – різні способи смислотворення, за допомогою яких, головним чином у художньому мовленні, досягають естетичного ефекту виразності.

Тропеїка поетичних текстів, еволюція образотворчих засобів і способів їхнього формування та функціонування у композиції поетичних творів завжди були у фокусі уваги різних поетик: формальної, структурно-семіотичної та когнітивної.

У 60-ті рр. XX століття розвинувся підхід до тропів та фігур, що пов'язаний з концепціями структурної лінгвістики (К. Леві-Строс, Р. Барт) та семіотики (Ч.С. Пірс, Ч.У.Моррис, Е.Бенвеніст, Л.Пріето, Є.Курилович, Е.Пельц, В. В. Мартинов, Ю. С. Степанов). Велися пошуки деяких загальних принципів, які дозволяли змалювати контекстуальні утворення слова в його звучанні, значенні, або його синтаксичні позиції. Цей підхід характеризується прагненням виявити семантику тропів, сформувавши базовий тропеїчний словник, визначити синтактику тропів, описати типи слів та синтаксичних позицій, за допомогою яких реалізуються окремі тропи.

У розв'язанні цих проблем у галузі когнітивної поетики увага звертається на розкриття лінгвокогнітивних механізмів формування й функціонування поетичних тропів, фігур (J.Lakoff, M.Johnson, Z.Kövecses, R.Langacker, M.Freeman) та доміантних одиниць віршованого мовлення (Л.І.Белєхова, О.С. Маріна, Н.В. Ярова).

У когнітивній лінгвістиці, спрямованій на пояснення характеру взаємодії між мовою і мисленням, проблема тропеїки набула особливої актуальності у зв'язку з новим підходом до тлумачення поетичних тропів і фігур. Так, у світлі теорії концептуальної метафори (M.Freeman, M.Johnson, G.Lakoff, M.Turner) та метонімії (Z.Kovecses), концептуальної інтеграції (G.Fauconnier, M.Turner) метафора і метонімія тлумачаться як спосіб мислення.

Наразі актуальним є дослідження дискурсивних відмінностей тропів у англomовному поетичному мовленні. Дискурсивні особливості функціонування тропів у поетичному тексті не були предметом дослідження, що і вплинуло на вибір теми статті. *Актуальність* дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення дискурсивних особливостей тропеїки англomовного поетичного дискурсу XXI століття.

Поняття «дискурс» і «текст» протиставляються один одному за рядом опозитивних критеріїв: функціональність – структурність, процес – продукт, динамічність – статичність, актуальність – віртуальність (О.С.Кубрякова, О.В.Александрова, В.Г.Костомаров, Н.Д.Бурвікова).

В.В.Красних, розуміючи дискурс як сукупність процесу й результату вербалізованої мовно-розумової діяльності, що володіє як властиво лінгвістичними, так і екстралінгвальними планами, розглядає текст як елементарну одиницю дискурсу [13, с. 17]. Слідом за В.Г. Костомаровим і Н.Д. Бурвіковою, ми розглядаємо дискурс як текст, що утворився «у процесі актуалізації деякого змісту, що «на виході» стає адекватним авторському задуму» [3, с.97]. Унаслідок цього текст у деякому сенсі може трактуватися як дискурс, а саме «тоді, коли він реально сприймається й усвідомлюється людиною; коли ми спостерігаємо за створенням тексту, що складається з послідовності речень, пов'язаних за змістом, що володіють внутрішньою граматиною, що мають свою прагматичну установку й утримують елементи, що виконують функцію впливу» [14, с.77].

Незважаючи на істотні розходження між дискурсом і текстом, між ними існує деяка подібність, достатня для того, щоб, як вважає Т.А. ван Дейк, включити в поняття “дискурс” текст як абстрактний теоретичний конструкт, що реалізується в дискурсі [18, с.104] так само, як речення актуалізується у висловленні. На думку Дж. Ліча, текст реалізується в повідомленні, за допомогою якого відбувається дискурс [20, с.144].

Сучасна лінгвістика багата різноманітними підходами до визначення поняття “дискурс”. У зв'язку з цим привертає увагу точка зору О.М.Каплуненка, що досить точно виражає співвідношення понять “дискурс” і “текст”. Виходячи з позиції вченого, дискурс є більш широким і універсальним лінгвістичним об'єктом, що охоплює не тільки мовну структуру мовленнєвого добутку, але й типові параметри комунікативної ситуації, особливості комунікантів, стратегію побудови комунікації [12]. Таке широке розуміння дискурсу все частіше спостерігається у лінгвістичній літературі, відповідно до якої, дискурс – це складне комунікативне явище, що включає, крім тексту, ще й екстралінгвальні фактори (знання про світ, думки, установки, цілі адресата, необхідні для розуміння тексту). Слідом за О.М.Каплуненко, ми розглядаємо дискурс у трьох його аспектах: 1) мовному (використання мови), 2) концептуальному (передача ідей і переконань), 3) соціальному (взаємодія в соціально-обумовлених ситуаціях) [9; 13;17].

Різновидом художнього дискурсу є дискурс поетичний, який неодноразово привертая увагу лінгвістів (Л.І.Белехова, В.Б.Кашкін, Л.С. Макарова, Є.К. Сюзіна, С.Б.Кураш, Н.Н.Білозьорова).

Поетичний дискурс — це когнітивно-комунікативне утворення, що виникає в акті читання як подія зустрічі певного поетичного тексту й читацької свідомості, це процес актуалізації цілісної сукупності функціонально організованих текстових елементів.

Поетичний дискурс як різновид художнього містить специфічно структуровану кількість базових концептів, що відображають певні ментальні простори, які знаходять своє матеріальне втілення в різних знаках та їх формах. Дослідження особливості дискурсивної тропеїки, що є базовою категорією будь-якого художнього дискурсу, в річищі когнітивно-дискурсивної парадигми є новим кроком у розвитку теорії образності ХХІ століття.

Для цілей дослідження параметрів англomовного поетичного дискурсу ХХІ століття найбільш прийнятною, на наш погляд, виявляється смислова модель аналізу дискурсу В.З.Дем'янова, яка полягає в тому, що аналіз дискурсу цілком зосереджений саме на семантичній і історичній площинах, як у теоретичному, так і практичному планах [9, с.24].

При аналізі поетичного дискурсу в руслі когнітивної лінгвістики є доцільним побудова ментальних моделей тексту, когнітивних моделей розуміння чи когнітивних механізмів сприйняття світу. Для досягнення цієї мети звернімося до дослідження одного з тропів поетичного дискурсу – дискурсивної метонімії.

Незважаючи на те, що вивчення метонімії походить від Аристотеля, дотепер не можна сказати, що існує остаточно сформована система поглядів на це явище й більше того, в

останні двадцять років відбувається підйом інтересу до метонімії – явища, що існує вже більше двох тисяч років.

Метонімія (від грецького *metonymia* – перейменування) – троп або механізм мови, що полягає в регулярному або оказіональному переносі назви з одного класу об'єктів або окремого об'єкту на інший клас або окремий предмет, який асоціюється з ним за суміжністю

Говорячи про дискурсивну метонімію, слід зазначити, що значними роботами у цій галузі є праці О.В.Раєвської, О.В.Анашкіної. Зокрема О.В.Раєвська виділяє декілька видів дискурсивної метонімії: вид метонімічного перенесення «частина – ціле», гіперо-гіпонімічну (що використовується з метою запобігання лексичних повторів шляхом надання одному референту декількох значень), еліптична метонімія (згортання словосполучення за рахунок еліптичного іменника), використання слова для позначення ситуації, непрямі мовленнєві акти [16].

У контексті дослідження дискурсивна метонімія розуміється як спосіб номінації, що демонструє ту властивість мови, яку О.С.Кубрякова описує в «теорії айсберга» [14, с.54], як можливість залишати за межами тексту невербалізовану інформацію, необхідну для осмислення. Доступ до цієї інформації здійснюється за допомогою правил інференції, або висновку, що має когнітивну основу. Правильне застосування цих правил, тобто адекватне сприйняття тексту зумовлене відображеною у мові універсальністю людського досвіду, наявністю знань людини про світ та про себе.

Отже, дискурсивні метонімії можуть бути подібні до айсберга тому, що фрагмент дійсності, що ними позначається, виходить за межі лексичного значення слова навіть тоді, коли саме слово застосоване метонімічно [16, с.24].

Дискурсивна метонімія може бути побудована на використанні слова, або словосполучення для позначення цілої ситуації, яка в свою чергу базується на історичному екскурсі або людському досвіді. Метонімічний перенос є в тому, що ситуація іменується через один із своїх елементів. Цей елемент несе в собі комунікативну значущість в плані передачі загального смислу. Дискурс надає різні можливості для відбудови речення як розгорнутого позначення ситуації.

Не дивлячись на те, що дискурс дозволяє встановити лінгвістичні кореляти для окремих фрагментів ситуацій (в плані лексичної репрезентації, тема-рематичного членування і т.ін.), говорити про лінгвістичну реальність конкретного висловлення як прямого позначення ситуації, метонімічно позначеної словом, не можна. Референтом метонімічного позначення є ситуація.

Дослідження дискурсивної метонімії як тактики освоєння образного простору насамперед пов'язане із поетичним мисленням, одним з різновидів якого є параболічне мислення. Параболічне мислення стає підґрунтям формування особливого виду словесного поетичного образу – образу-параболи [4, с. 234]. Слід зазначити, що для параболічного мислення застосовується *нарративне мапування* – це комплексна лінгвокогнітивна операція, яка залучає різні види мапувань через проектування сюжету, теми, мотиву чи ідеї з будь-яких творів світової культури, або відомих історичних подій на словесний поетичний образ, втілюючи їх у ньому шляхом іносказання, параболи [4, с.236].

Проаналізуємо вірш Л.М.Адамс з метою виявлення механізмів утворення дискурсивної метонімії. У вірші втілено образ війни, віри, Сполучених штатів Америки, американської мрії:

*It's not about Iraq and it's not about oil. It's not about
land and it's not about soil. It's about turning our backs on the LORD.
This is why times are becoming so hard. We have put our trust in many
strange gods. Our land was founded on "in GOD we trust". But we have
defiled that saying with deceit and lust. Turn away from your evil ways
don't be lead astray. It's not about land, Iraq and Iran. It's about It
about GOD our father. Not our careers, money or our cars. What do you
worship? Who comes first? Remember material things fade; they must return to*

*dirt. Abortions and now cloning, heck what? Next? It's not about land,
Iraq or Iran. It's about GOD and it's man. It's about letting go of
GOD's unchanging hand.*

Сигналом метонімії є рядок *It's not about Iraq and it's not about oil/ Не йдеться про Ірак, не йдеться про нафту*, де слова *Iraq* та *oil* уособлюють образ війни, адже всім відомо про військовий конфлікт, що почався з вторгнення сил США та їх союзників на територію Іраку з метою реалізації політичних та економічних задумів.

Так само у наступному реченні *It's not about land and it's not about soil/ Не йдеться про територію, не йдеться про землю*, – в словах *land* та *soil* втілено образ війни, що асоціюється із територіальним конфліктом на Близькому Сході.

Особливу увагу слід звернути на речення *Our land was founded on "in GOD we trust"/ Нашу землю було засновано на «віримо в Бога»*. Відомо, що підкреслений вислів зустрічається на грошових банкнотах США. Він тісно пов'язаний з історією. Вперше *"in GOD we trust"* з'явився на двоцентовій монеті в 1864 році, а на банкноті в 1863, що було зроблено за ініціативою спільноти, яка вважала, що гроші успішної країни не можуть обійтися без згадування Бога. Майже століття потому в 1956 році фраза *"in GOD we trust"* стала офіційним девізом країни та замінила фразу *"E Pluribus Unum"/Із багатьох єдине*. Слід зазначити, що фраза *"in GOD we trust"* згадується і в рядках гімну Сполучених Штатів:

*Then conquer we must? When our cause it is just,
And this be our motto: "In God we trust".*

Отже, вислів *"in GOD we trust"* викликає асоціації із образом віри і є дискурсивною метонімією, адже читач пригадує саме Америку, завдяки знанням зі світової культури та історичних подій.

У рядку *It's about It about GOD our father/ Це про Нього, про Бога, нашого батька* можна спостерігати приклад дискурсивної гіперо-гіпонімічної метонімії. За О.В. Раєвською гіперо-гіпонімічна метонімія застосовується з метою запобігання лексичних повторів. Така номінація досить часто вживається у тексті, коли йдеться про один і той самий референт [15, с.7]. Такий різновид дискурсивної метонімії пов'язаний із сферою жорстких десигнаторів, які характеризуються певним місцем у класифікаціях, відповідно, для позначення вищого рівня узагальнення *It - GOD - father/ Він - Бог - батько*. На цьому і заснований гіперо-гіпонімічний перенос.

У рядку *Not our careers, money or our cars/ Не наша кар'єра, гроші, або наші машини* втілено образ «американської мрії», адже «американська мрія» є доктриною поширеною у США за якою кожен американець може досягти успіху чи навіть стати президентом країни. Різноманіття національностей та рас, які населяють простори американського континенту та їх відносно невеликий історичний відрізок «симбіозу» викликали загальну потребу у формулюванні єдиної доктрини, яка б згуртувала вихідців із різних країн світу в єдину націю. Такою доктриною стала «американська мрія», яка культивувалася протягом багатьох десятиліть і давала кожному американцю віру в те, що він може досягти успіху чи навіть стати президентом країни. Отже, знову ми звертаємось до знань зі світової культури, що пов'язує метонімію з дискурсом та утворює дискурсивну метонімію [15, с. 12]. За О.В. Прохоровим такий процес звернення до знань називається когнітивними моделями, що активуються у процесі сприйняття та розуміння тексту та є основою для інферентного висновку. Активація кожної когнітивної моделі відбувається завдяки імплікатам. Термін «імплікат» було вперше запропоновано Г.П.Грайсом, який розуміє під ним те, що імплікується у повідомленні (what is implied). Отже, під імплікатом слід розуміти вербальні елементи тексту, а також структури знань, що стоять за ними та вказують на існування імпліцитних смислів. Сукупність імплікатів формує концептуальну структуру та є основою для виявлення імпліцитних смислів – інференції. Актуалізація певної структури знання під дією вербальних висновків називається активацією фрейму (концептуального змісту) [15, с.

232]. У даному випадку слова «гроші, машини, кар'єра» є сигналами фрейму «американська мрія».

Особливим видом дискурсивної метонімії є так звані *непрямі мовленнєві акти*, тобто висловлювання, які є, як правило, репліками діалогу, спрямовані на вираження смислу, що відрізняється від буквального. Метонімічний перенос полягає у використанні імплікованого загальним смислом діалогу, відноситься до явищ функціонально-прагматичного порядку [15, с.8]. Особливістю сучасної поезії є використання риторичних запитань.

Метонімічний перенос є звичайною зміною модальності, тобто використання питального речення замість стверджувального, стверджувального речення замість питального або спонукального: *What do you worship? Who comes first?/ Кому ви вклоняєтесь? Хто на першому місці?.../ Abortions and now cloning, heck what? Next?/ Аборти, тепер клонування, що за чортівня? А далі?* Як демонструє приклад, при використанні питання у ролі непрямого мовленнєвого акту метонімічний перенос проявляється не тільки у зміні модальності, але й у певних зсувах змісту. Зрозуміло, на риторичні питання *What do you worship? Who comes first?/ Кому ви вклоняєтесь? Хто на першому місці?.../ Abortions and now cloning, heck what? Next?/ Аборти, тепер клонування, що за чортівня? А далі?*, що є по суті вираженням невдоволення, адекватна відповідь має бути мінімальною і прагматичною. Розвиток діалогу між автором і читачем визначається не семантичними факторами, а прагматичними; це обмін не повідомленнями, а емоціями.

Лінгвокогнітивний аналіз висловлювань фрагментів тексту, де міститься дискурсивна метонімія дозволяє зробити висновок, що механізм метонімічного переносу діє як на рівні слова, так і на рівні речення. Слід зазначити, що серед багатьох видів метонімії, що реалізуються на рівні слів і речень, можна виділити суто дискурсивну метонімію, яка виникає тільки в межах тексту і не існує поза ним.

Адекватне сприйняття метонімічних замінів у англійському дискурсі поезії ХХІ століття потребує нової методики аналізу, розробки методів критичного аналізу дискурсивного мовлення.

Дискурсивна метонімія володіє великим потенціалом експресивності, збільшує виразність за рахунок смислової насиченості.

Проаналізовані види метонімії (гіперо-гіпонімічна метонімія, непрямі мовленнєві акти, репліки-стимули) об'єднує те, що метонімічна номінація в тексті здійснюється за допомогою слова.

Коли метонімічне значення виходить за межі слова і вкладається в межі речення, заповнюючи його частково або повністю, це супроводжується ускладненням метонімічного дискурсивного механізму. Слід зазначити, що чим більше слів у складі метонімічного позначення, тим більше метонімічних планів, які репрезентують різні рівні узагальнення можна знайти в тексті.

Дискурсивна метонімія утворюється у тексті як окказіональний зсув значення в межах ситуації та не призводить до утворення вторинного метонімічного значення.

Перспективою подальшого вивчення будуть функції поетичної метонімії у поетичному тексті.

Література

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. – М., 2005. – 182 с.
2. Арутюнова Н.Д. Метонимия и дискурс/теория, метонимические переносы. – М., 2004. – 302 с.
3. Бао Чан Ким. Текст и дискурс (через призму иньян-концепции)/ Чан Ким Бао; Вьетнамск. научно-техническ. асоц. в РФ.- М.:Творчество, 2000. – 176 с.
4. Белехова, Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект [Рукопись] : дис. ... д-ра філол. наук: 10. 02. 04 / Л.І. Белехова ; Наук. консультант д-р філол. наук проф. О.П. Воробйова. – К : КНЛУ, 2002. – 391 с.
5. Борботько В.Г. Общая теория дискурса (принципы формирования и смыслопорождения): Автореф. дис. д-ра филол. наук. / Кубанск. гос. ун-т. Краснодар, 1998. – 48 с.
6. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. – М., 2003. – 305 с.
7. Выготский Л.С. Мышление и речь // Собр. соч.: В 6-ти т. – М.: Педагогика, 1982. – С. 5-361.

8. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. — М.: Наука, 1981 (6). — 139 с.
9. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода // Вопросы языкознания. — М.: Прогресс, 1994. № 4. — С. 17-33.
10. Дюжикова Е.А. Метонимия в словосложении. — Владивосток, 2004. — 159 с.
11. Дэвидсон Д. Что означают метонимические переносы. — М., 2004. — 236 с.
12. Засекін С.В. Дискурсивні маркери когерентності англомовного діалогічного тексту: когнітивний та прагматичний аспекти: Дис.. канд. філол. наук: 10.02.04/ Київський національний лінгвістичний ун-т. — К., 2001. — 20 с.
13. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации. — М.: «Гнозис», 2001. — 270 с.
14. Кубрякова Е. С. и др. Краткий словарь когнитивных терминов / Под ред. Е.С. Кубряковой. — М.: Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. — 245 с.
15. Прохоров А.В. Активация фрейма как основа механизма инференции // Вестник ТГУ. Вып 9 (65), 2008, С.231- 233.
16. Раевская О. В. О некоторых типах дискурсивной метонимии // Известия АН СЛЯ. Т. 58. 1999. С.19-24.
17. Степанов Ю.С. Альтернативный мир. Дискурс. Факт и принцип причинности // Язык и наука конца XX века. - М. : Наука, 1995. - С.35-73
18. Ярова Н.В. Компаративні блоки у сучасній американській поезії: Лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Н.В. Ярова: Київський нац. лінгвістичний ун-т. - Київ, 2003. - 19 с.
19. Dijk van T.A. The Study of Discourse. Discourse as Structure and Process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction / van T.A.Dijk. — London — Thousand Oaks — New Delhi: SAGE Publications. — 1997. — Vol.1. — P. 135-168.
20. Leech G.N. Principles of Pragmatics.— New-York: Longman Linguistic Library, 1983. — 345 p.

Відомості про автора: Акішина Мар'яна Олександрівна, аспірант кафедри романо-германських мов ХДУ (10.02.04. — Германські мови (англійська)
м. Херсон, вул. 49 Гвардійської дивізії 2, корпус 4, кв.69.
контакт.тел. 0667804602
e-mail: ziminamaryana@rambler.ru